

a ponecháte si dvě třetiny náhradou za býka, za zrní k setbě a za lidi. Nebudu činiti nároku vůči vám kromě shora uvedenou třetinu.“

Napsal... Napsal... Napsal... Napsal... Napsal...

b) *Prodej pole (soudní zápis z I. pol. stol. před n. l.).*

... Toho dne přišel opět Nebmehi k pastýři Messjovi, řka: „Budiž mi dána kráva za 3 arury pole!“, a Messje mu dal krávu stojící 1/2 debenu před četnými svědky: před Ahmósem a jeho synem Nebamónem, před...

T. — *Starověký Egypt.* —

Potvrzenka o spoluvlastnictví.

Je to papýrový doklad z roku 494 před n. l.

České znění srovnaj: Fr. Lexa, Veřejný život ve starověkém Egyptě, II, Praha 1955, s. 160 n., 208.

Roku 29 druhého měsíce rozpuku za krále Darajavause řekl stavební dělník Amónova chrámu v Zéme, Harvoz, syn..., jehož matka je..., Setamengovovi, synu...:

„Uspokojil jsi mé srdce penězi za polovici této černé jalovice, která má vypálený znak Amóna ze Zéme a která se jmenuje dobytčím jménem Setjerbóni, kterou jsem koupil za peníze od královského pastýře Hóra, syna Petamenopova.

Dal jsem ti tuto její uvedenou polovici a nemám vůbec žádného nároku na tuto její polovici a na polovici všech telat, která vrhne v naší stáji...

Nikdo na světě, ani já sám, nemohu volně nakládati s touto její shora uvedenou polovici.

Kdyby někdo vystoupil proti tobě kvůli této její shora uvedené polovici, já tě ho zbavím, ať si přijde s jakoukoli smlouvou, s jakýmkoli úředním aktem na světě. Kdybych tě ho nezbavil pro jakoukoli smlouvu nebo jakýkoli úřední akt na světě, dám ti jinou krávu její hodnoty. Kdybych ti nedal krávu její hodnoty, dám ti 2 1/2 kitu stříbra litého v Ptahově chrámu.

Tvá je tato její polovička i s polovicí všech telat, která vrhne v naší stáji, navždy od shora uvedeného dne.“

Napsal Zeamenofónech, syn...

K. — *Řecko.* —

Gortynský nápis.

R. 1884 byl italským učencem Halbherrem objeven na stěně rozbořené budovy rozsáhlý řecký nápis, jehož obsah tvoří zápis práva krétského města Gortyny. Vedle Chamurabbiho zákona a práva židovského je gortynský nápis jednou z nejvýznamnějších a nejstarších památek otrokářského práva: pochází asi z 2. pol. V. stol. př. n. l.

Citované úryvky byly přeloženy z řeckého originálu podle vydání: F. Bernhöft: *Inscript von Gortyn, Stuttgart, 1886.*

Řecký text zákona je vydavatelem rozdělován na 68 článků (paragrafů). Úvodní ustanovení (§§ 1—5) upravují proces o otroky:

§ 1.

Ten, kdo by chtěl vésti spor o svobodného nebo otroka, nesmí jej zadržeti před soudním jednáním. Jestliže (jej ale) zadrží, má býti odsouzen k pokutě 10 statérů za svobodného, 5 statérů za otroka, za to, že je zadržuje a přikázáno, aby je během tří dnů propustil. Jestliže je ale nepropustí, má býti odsouzen k pokutě jednoho statéru za svobodného, jedné drachmy za otroka za každý následující den, než je propustí; o době ať rozhodne soudce, potom co složil přísahu. Jestliže ale popírá, že (svobodného nebo otroka) zadržel, ať rozhodne soudce, potom co složil přísahu, jestliže nevyovídá svědek.

Následující články (§§ 6—10) jednají o smilstvu.

§ 8.

Jestliže je někdo dopaden při cizoložství se svobodnou v domě otce nebo v domě bratra nebo v domě muže, zaplatí 100 statérů, jestliže v domě cizím 50, jestliže však s ženou neplnoletého občana 10; jestliže však (je dopaden) otrok se svobodnou, zaplatí dvojnásobek, jestliže otrok (se ženou) otroka — 5 statérů.

§§ 11—17 pojednávají o majetkových poměrech manželů při rozvodu.

§ 11.

Jestliže se muž a žena rozvádějí, případně ženě majetek, který si přinesla do manželství, a z plodů, které jsou z tohoto majetku, polovina, a z toho, co utkala, polovina, a to kterákoli, a pět statérů, jestliže je muž vinen..., jestliže muž prohlásí, že je nevinný, rozhodne soudce, potom co složil přísahu.

§ 15.

Jestliže zemře bezdětná žena, případně její majetek dědicům (a) z toho, co utkala, polovina a z plodů, které jsou z jejího majetku, (také) polovina.

Články 18—21 mluví o dětech neprovdaných matek.

§ 21.

Jestliže otěhotní a porodí otrokyně, která není provdána, patří dítě pánovi otce: nežije-li ale otec, patří pánům bratrů.

Následující část §§ 22—30 normují právo dědičné, §§ 31—33 rodinné právo majetkové.

§ 31.

Pokud je otec na živu, nemá nikdo od syna něco z majetku otcova kupovati nebo bráti v zástavu; co ale sám (syn) získal nebo zdědil, může zciziti, kdykoliv by chtěl; a otec nemá zcizovati nebo předávati věci dětí, které samy získaly nebo zdědily, muž nemá zcizovati nebo předávati věci manželky, syn věci matky.

Z ostatních významnějších ustanovení je třeba uvéstí článek 35, který mluví o postavení dětí:

§ 35.

(Jestliže svobodný) se ožení se svobodnou, jsou (jejich) děti svobodné, jestliže se však z téže matky narodí děti svobodné i otroci, případně po smrti matky, jestliže má majetek, (tento majetek) svobodným (dětmi). Jestliže však nejsou (dětmi) svobodné, převezmou (majetek) dědicové.

Nápis dále obsahuje rozsáhlou partii o dcerách-dědičkách (§§ 37—50), § 51 o dědičném procesu, § 55 o jednání, kterým jsou zkracováni věřitelé.

§ 55.

Jestliže někdo, kdo dluží peníze, nebo je ohrožen sporem, učiní darování a zbytek nestačí potom k zaplacení dluhu, je darování neplatné.

Nápis jedná také o osvojení; jsou to §§ 57—62.

§ 60.

Jestliže adoptovaný zemře a nezanechá manželské děti, má majetek připadnouti dědicům adoptivního otce.

Závěr zákona tvoří články o zadržení otroka (§ 63), o povinnostech soudce (§ 64), o pozůstalostních dlužích (§ 65), o přísaze ženy při rozvodu (§ 66), o darování matce a ženě (§ 67) a o nedospělých dcerách-dědičkách (§ 68).

Platon

(427 až 347 před n. l.), starořecký idealistický filosof, byl odpůrcem athénské demokracie. Blíže v něm viz: *Kratkij filosofskij slovar (Rozenal a Judin, Moskva 1954, s. 460 n.)*; nyní i česky: *Stručný filosofický slovník, Praha 1955, s. 377.*

Výňatky jsou z Platónovy Ústavy, v překladu Fr. Novotného, Praha 1921.

A co, probůh, to obchodnické jednání o smlouvách, které jednotlivci mezi sebou uzavírají na tržišti, dále snad také jednání o smlouvách s řemeslníky, o nadávkách i násilnostech, o zadávání žalob a určování soudců, pak je-li nutné nějaké vymáhání nebo placení cel buď na tržištích nebo v přístavech, nebo vůbec jakýsi tržní nebo policejní nebo přístavní řád a podobně — přemůžeme se, abychom o těchhle věcech dávali nějaké zákony?

Ne, nesluší dávat takové předpisy mužům řádným; neboť většinu z toho, co by bylo třeba zákonem stanoviti, naleznou asi snadno sami.

Ano, příteli, jen když jim bůh dá pevnost zákonů, které jsme již sami dříve prošli.

...
Předně co se týče zotročování, zdá se ti spravedlivé, aby hellenské obce uváděly v otroctví Helleny? či neměli by v tom pokud možno brániti i jiné obci a šířiti zásadu, aby šetřili kmene hellenského varující se poroby se strany barbarů?

Zásadě šetřiti náleží všim způsobem přednost.

...
A dále, je to ušlechtilé, po vítězství obíratí padlé o něco jiného mimo zbraně? Či nebývá v tom záminka pro zbabělé, ... A nezdá se ti počínáním nedůstojným a hrabivostí obíratí mrtvolu, ... Třeba tedy zanechati olupování mrtvol a zabraňování pohřbů?

Věru, třeba toho zanechati, bůh ví.

Také asi nebudeme nositi do chrámů zbraně jako obětní dary, obzvláště ne zbraně Hellenů, bude-li nám co záležeti na dobrém poměru k ostatním Hellenům; ...

Zcela správně.

A co stran pustošení hellénské země a zapalování domů? Jak se asi budou tvoji vojáci chovati k nepřátelům? ... mně se zdá, aby z toho nedělali jedno ani druhé, nýbrž aby si brali jen roční úrodu ...

...
Ústavy, které myslím a které mají také zvláštní jména, jsou tyto: předně vychvalovaná od většiny lidí ta ústava kretská a lakonská, druhá a na druhém místě chválená jest tak zvaná oligarchie, ústava plná četných vad, pak této opačná a přímo po ní vznikající demokracie a posléze ctihodná tyrannis, převyšující všechny ostatní, čtvrtá to a nejhorší choroba obce. Či znáš ještě nějaký jiný druh ústavy, který by se vyznačoval nějakou zřetelnou podobou? Neboť dynastické vlády a kupné důstojnosti královské a nějaké jiné takové ústavy jsou zajisté jaksí uprostřed mezi těmito a našly by se ne menší měrou u barbarů než u Hellenů.

Ovšem, mluví se o četných a podivných.

...
O tom člověku, který je podoben aristokratii a kterého správně nazýváme dobrým a spravedlivým, jsme si již vyložili.

...
Takoví muži pak budou bažiteli po penězích, zrovna tak jako občané v obcích oligarchických a vášnivě budou v skrytu uctívati zlato i stříbro, protože budou míti vlastní pokladny a klenotnice, ...

A k otrokům by byl takový muž zvláště krutý, jinak než člověk náležitě vzdělaný, jenž má pro třídu otroků jen pohrdání; ke svobodným občanům je však mírný, úřadů přísně poslušný, milovný vlády i cti; při tom zakládá své nároky na vládu, ne na řečnění ani na ničem takovém, nýbrž na činech válečných a co s válečnictvím souvisí; proto je zvláštním milovníkem tělesných cvičení i lovu.

Víš tedy, kam bys pohlédl, abys viděl jejich zločinnost?
Kam?

Na jejich chování, když jsou poručníky sirotků, i kde jinde se jim naskýtá taková příležitost, že dostanou úplnou volnost páchat bezpráví.
Pravda.

...
Demokracie tedy, myslím, vzniká, kdykoli chudí zvítězí a z přívrženců druhé strany jedny pobijí, jiné vyženou z obce, zbylým pak dají rovné právo v občanském životě i v úřadech, a úřady jsou v ní obsazovány většinou losem.
Ano, to je demokracie, ať již povstane zbraněmi anebo když druhá strana ze strachu uprchne.
...

K. — Řím. —

Zákon XII tabulí.

Je to jedna z nejstarších právních památek otrokářského Říma. Podle tradice pochází z poloviny V. stol. před n. l.

Latinský text rekonstrukce je převzat z Bavierovy sbírky *Fontes iuris Romani antejustiniani* (Florence, 1941).

TABULA V.

1. *Gaius* 1, 144—145:

Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse; — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

(Naši) předkové chtěli, aby ženy, byť i byly plnoleté, byly pod poručenstvím pro lehkovážného ducha; — s výjimkou panen Vestiných, které chtěli mít svobodné: tak také bylo ustanoveno zákonem XII tabulí.

2. *Gaius* 2, 47:

Mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipi usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore (auctore) traditae essent: id ita lege XII tab. cautum erat).

Res mancipi ženy, která byla v poručenství agnátů, nemohly být vydrženy, s výjimkou případu, že byly odevzdány jí samou za spolupůsobení poručníka: tak (bylo ustanoveno) zákonem XII tabulí.

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.

Budiž právem to, co kdo ve vlastních záležitostech ustanovil posledním pořízením o majetku nebo o poručenství.

4. SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NES ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

Jestliže zemře bez závěti, kdo nebude mít nejbližšího dědice (osobu bezprostředně podřízenou jeho moci), nechť se ujme pozůstalosti nejbližší agnát.

5. SI ADGNATUS NES ESCIT, GENTILES FAMILIAM (HABENTO).

Nebude-li agnát, nechť se ujmou pozůstalosti příslušníci rodu (*gentiles*).

6. *Gaius* 1, 155:

Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII (tabularum) agnati sunt tutores.

Těm, kterým není podle závěti ustanoven poručník, jsou podle zákona XII tabulí poručníky agnāti.

3. ... manu fustive si os fregit libero, trecen-
torum, si servo, CL poenam subit sestertiorum.

4. Si iniuriam (alteri) faxsit viginti quinque
poenae sunt.

12. Si nox furtum faxsit, si im occisit, iure
caesus esto.

21. Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer
esto.

22. Qui se sierit testarier libripensve fuerit,
ni testimonium fatiatur, improbus intestabilis-
que esto.

Tabula X.

1. Hominem mortuum in urbe ne sepelito
neve urito.

4. Mulieres genas ne radunto, neve lessum
funeris ergo habento.

8. ...neve aurum addito, at qui auro dentes
iuncti escunt, ast im cum illo sepeliet uretve,
se fraude esto.

Tabula XII.

2 a. Si servus furtum faxit noxiamve noxiter.

3. ... Jestliže někdo přerazí rukou nebo ky-
jem kost svobodnému, buď pokutován třemi sty,
jestli otroku, stopadesáti sestercei.

4. Jestliže někdo (jinému) způsobí bezpráví,
budiž potrestán dvaceti pěti (sestercei).

12. Jestliže se někdo dopustí krádeže v noci
a jestliže jej druhý zabije, po právu byl zabit.

21. Jestliže se patron na klientu dopustí lsti,
budiž psancem.

22. Kdo se dal vzít za svědka nebo byl váž-
ným a nevydá-li svědectví, buď nečestný a svě-
decky nezpůsobilý.

Tabule X.

1. Mrtvého člověka nepohřbívej ani nespauj
v městě.

4. Ženy ať si nedrásají tváře ani nekvílejí pro
pohřeb.

8. ...ani zlato (mrtvému) nepřidávej, avšak
ať je bez trestu ten, kdo mrtvého pohřbí nebo
spálí se zlatem, kterým měl spojeny zuby.

Tabule XII.

2 a. Dopustí-li se otrok krádeže (může být
z trestu vydán).

T. — Řecko. —

Aristotelés

(384 až 322 př. n. l.) byl největším myslitelem starověku, jak o něm napsal Karel Marx; blíže o něm viz: *Kratkij filosofskij slovar, Rozental a Judin, Moskva 1954, s. 31 n.*; nyní i česky: *Stručný filosofický slovník, Praha 1955, s. 32 n.*

Při nedostatku právních památek na dějiny státu a práva antických Řeků jsou Aristotelovy spisy i pro dějiny státu a práva zvláště významné. Z nich se dovídáme, jak vypadaly ústavy řeckých obcí, jaké bylo u Řeků soudnictví a jak byla organizována správa; Aristotelés užívá srovnávací metody a tím jsou jeho vývody přehledné. Z Aristotelovy *Rétoriky* seznáme také funkci důkazních prostředků v procesním právu starých řeckých polis.

I. Aristotelés, Etika Nikomachova.

Výňatky jsou v překladu A. Kříže, Praha 1937.

Dále, všechna ta protizákonná jednání dají se uvést vždy na určitou špatnost, na př. cizoložství na nevázanost, útěk z řady na zbabělost, ublížení na těle, na hněv, nedovolený zisk však na žádnou jinou špatnost, jenom na nespravedlnost.

Jedním druhem částečné spravedlnosti a jí příslušného práva je ten, který se týká rozdělování poct nebo peněz anebo ostatních statků, které lze rozdělit účastníkům občanství — neboť v tom může být jeden druhému roven i neroven —, jiný její druh jest opravný ve směnách. Tento pak má dvě části; směny jsou totiž buď dobrovolné nebo nedobrovolné, dobrovolné jsou na příklad prodej, koupě, půjčka, zástava, užívání, uschování, nájem — dobrovolnými se nazývají, protože základ těch směn je dobrovolný —, z nedobrovolných pak jedny jsou tajné, na příklad krádež, cizoložství, travičství, kuplířství, podvod, zákeřná vražda, křivé

svědectví, druhé jsou násilné, na příklad pohana, věznění, zabití, loupež, zmrzačení, utržení na cti, urážka.

...

Proto se také lidé v pochybných případech utíkají k soudci. Jíti však k soudci znamená jíti k právu; soudce totiž chce býti taška živým právem;...

...

Jména ztráty a zisku jsou pak vzata z dobrovolné výměny. Míti totiž více než své znamená získati, a má-li kdo méně, než měl původně, znamená míti ztrátu, na př. v koupi a prodeji a v čemkoli jiném zákon dal svolení;...

...

Někteří však, jako na př. Pythagorovci, jsou toho mínění, že i odvěta je prostě právem; vymezovali totiž právo prostě jako odvetu, danou jinému. Ale odvěta se nehodí ani pro spravedlnost rozdíleci, ani pro opravnu, ačkoli tento pojem rádi spojují také s právem Rhadamanthovým:

Spravedlivý je nález,
trpíš-li tolik, cos spáchal.

...

...je nutné, aby všechno, při čem je výměna, bylo nějak vyrovnatelné. K tomu přispěly peníze, i jsou jaksi prostředkem; všechno se jimi totiž měří,...

...

Právo pána nad otroky a otce nad dětmi není s jmenovaným právem stejné, nýbrž podobné. Není totiž naprosté nespravedlnosti v tom, co je prostě naším vlastnictvím, otrok však a dítě, dokud nedosáhne určitého věku a nestane se samostatným, jsou jakoby částí naší osoby, a nikdo nemá v úmyslu, aby sám sobě škodil;... není tu tedy ani bezpráví, ani občanského práva. Neboť toto záleží v zákonu a platí pro ty, u nichž je přirozeně nějaký zákon; takoví pak jsou ti, mezi nimiž je rovnost co do rozkazování a poslouchání.

Proč je spíše právo v poměru k ženě než k dětem a otrokům; toto je právo hospodářské; avšak i toto je různé od občanského práva.

Občanské právo je jednak přirozené, jednak zákonné, přirozené má všude stejnou platnost, a to nezávisle na tom, zda se to lidem líbí nebo nelíbí, zákonné však je to, na jehož obsahu spočátku nic nezáleží, ale záleží již, jakmile je dáno na příklad ustanovení, že výkupné má činiti jednu minu,...

...

Stejně je tomu i u bezpráví a práva, kde je nahodilost; někdo totiž může uloženou zástavu vrateti nerad a ze strachu, a přece nemůžeme říci, že koná něco spravedlivého anebo že jedná spravedlivě, leč nahodile. A rovněž je nutno říci, že ten, kdo nerad a přinucen uložené zástavy nevrací, křivdí a jedná nespravedlivě jen nahodile.

...

Není tu totiž sporu o skutkové povaze jako při smlouvách,...

...

Stejná otázka je i při právním jednání; spravedlivé jednání zajisté je vůbec dobrovolné,...

...

Nesnáz je v tom, že slušnost je sice právem, ale ne zákonným, nýbrž je opravou zákonného práva. Důvod je v tom, že každý zákon je povšechný, kdežto o některých případech není možno správně mluvíti povšechně...

...

Poněvadž totiž lidé nazývají přáteli také ty, kteří jsou přáteli jenom pro užitek, jak to činívali obce — neboť, jak se zdá, spolenectví obcí vznikají pro prospěch —,...

Druhy ústav a jejich zhoršené odrůdy.

Jsou však tři druhy zřízení obce a stejně tolik odrůd jakoby jejich zhoršení. Zřízení ta jsou: království a aristokracie, třetí se zakládá na rozdílech jmění, které lze vlastně nazvati asi timokracií, většina ji však obyčejně nazývá politeií. Z nich je nejlepší krá-

lovství, nejhorší timokracie. Zhoršenou odrůdou království je tyranida. Obě jsou monarchie, ale velmi se různí. Tyran si totiž hledí toho, co prospívá jemu samému, král však toho, co prospívá poddaným. Není zajisté králem ten, kdo sám sobě nedostačuje a nevyniká všemi dobroty;... Tyranida je opakem toho; neboť se žene za svým vlastním dobrem... je zřízením nejhorším;...

Království přechází v tyranidu; neboť tyranida je špatností monarchie, a špatný král se stává tyranem. Aristokracie přechází v oligarchii pro špatnost vládnoucích, kteří obecní dobro rozdělují proti hodnotě, a to všechna nebo nejčetnější rozdělují sami sobě a úřady vždy týmž osobám, a nejvíce stojí o zbohatnutí; vládnou pak pouze někteří, a to špatní místo nejzdatnějších. Timokracie konečně přechází v demokracii; neboť obě tato zřízení spolu hraničí; také timokracie totiž přenáší vládu na množství a v rozdílech jmění jsou si všichni rovni. Nejmeně špatná je demokracie; neboť se nejmeně uchyluje od správného zřízení obce...

Podobnost ústav s přátelstvím v rodině.

... Ve zhoršených ústavách je jak práva, tak i přátelství namále, a nejmeně je jich v nejhorší: v tyranidě totiž není přátelství buď žádného, anebo jenom v malé míře. Neboť tam, kde vládnoucí a ovládaný nemají nic společného, není přátelství; a ani práva;...

Přátelství podle druhu společenství.

Každé přátelství se tedy, jak opakují, zakládá na společenství; musíme však rozlišovati přátelství mezi příbuznými a přátelství mezi druhy. Přátelství mezi spoluobčany, mezi příslušníky fyl a mezi spoluplavci a kolik takových ještě je, podobá se spíše přátelství založenému na společenství; neboť, jak se zdá, záležejí v jakémisi souhlasu. Mezi ně bychom asi mohli zařaditi také přátelství pohostinné...

... V takových věcech se některým líbí zásada: „K a ž d é m u j e h o m z d u“... Ti tedy, kdo nekonají toho, zač vzali mzdu, zaslouženě propadají výčítkám; tam však, kde není smlouvy o práci, není žádné výčitky, ... ve filosofických společenstvích... se hodnota nedá měřiti penězi, ... jestliže dárcce dostane tolik, kolik onen měl užítku nebo kolik by byl dal za příjemnost, dostane náhradu, která mu od něho přísluší.

Tak se to zřejmě děje i při nákupu a prodeji, někde pak jsou i zákony, aby se o dobrovolných smlouvách nepřipouštěly soudní pře, ježto prý se ten, kdo v druhého měl důvěru, má s ním srovnati tak, jak se s ním smluvil. Neboť se to pokládá za oprávněnější, aby cenu určil ten, komu něco bylo dáno, než aby to činil dárcce...

Obec a zákony slouží mravnému životu, jenž je cílem života v obci.

... z á k o n ... má m o c d o n u c o v a c í, p o n ě v a d ů j e ř e č í r o z u m n o s t i a r o z u m u; ...

... veřejná péče se zjevně uskutečňuje zákony, dobrá pak péče dobrými zákony.

Na tom ani nezáleží, jsou-li ty zákony psané nebo nepsané, ...

II. Aristotelés, Politika.

Výňatky jsou v překladu A. Kříže, Praha 1939.

Poměr výdělečnictví k politice a hospodářství. O lichvě a úroku.

... Ještě jsou dva druhy výdělečnictví, jak jsme řekli, totiž obchodování a hospodářství, a z nich toto je nutné a chvalitebné, kdežto umění směnné se právem haní — není totiž přirozené, nýbrž záleží ve vzájemném vykořisťování —, je lichvářství plným právem nenáviděno, protože se tu zisku nabývá ze samých peněz a nikoli z toho, pro co peníze byly zavedeny. Vždyť vznikly pro směnu, úrok však je rozmnožuje. Odtud se úroku (t o k o s, t. j. mládě) dostalo také jména; neboť děti (t i k t o m e n a) se podobají rodičům, úrok pak pochází jako peněz z peněz. Proto také toto výdělkářství je ze všech výdělečných zaměstnání nejvíce proti přírodě ...

... Je také nevhodné ze srovnání se zvířaty uzavírat, že prý ženy mají míti totéž zaměstnání jako muži; neboť u zvířat není žádného hospodářství. Nebezpečno je také, jak Sókratés ustanovuje správce. Ponechává totiž správu stále týmž osobám, a to bývá podnětem k rozbroji... A tak ústava, o níž Sókratés pojednal, má tyto nesnáze a ještě jiné neméně vážné.

Kritika Platónova spisu „Zákony“.

Skoro stejně se věc má s později napsanými Zákony; ...

Praví se, že zákonodárce při návrhu zákonů má hleděti k dvěma věcem, totiž k území a k lidem. Bylo by však snad dobře přidati ještě: i k sousedním krajinám, má-li obec vésti život politický, nikoli osamělý — ...

... Feidon z Korintu, jeden z nejstarších zákonodárců, mínil, že počet rodin a množství občanů musí stále zůstati stejný, i když spočátku všichni měli nestejně veliké podíly; avšak v těchto Zákonech je to naopak ...

... Někteří vyslovují názor, že nejlepší ústava má být smíšená ze všech ústav — proto také chválí ústavu lakedaimonskou; jedni totiž tvrdí, že v sobě chová prvky oligarchické, monarchické i demokratické, ježto království prý je monarchií, úřad gerontů oligarchií, a demokratické zásady prý jsou zastoupeny v úřadu eforů, poněvadž tito jsou bráni z lidu. Druzí však tvrdí, že eforát je tyranidou, a demokratické prvky vidí ve společném stolování a v ostatních zařízeních denního života —. V těchto Zákonech se však praví, že nejlepší ústava se má skládati z demokracie a tyranidy, ...

Tak tedy je to s ústavou, jak je vylíčena v Zákonech.

Ústava Faleova.

Jsou však ještě i některé jiné ústavy, ...

Někteří pokládají za nejdůležitější, jsou-li dobře uspořádány majetkové poměry; neboť pro ně právě prý vznikají rozbroje. Proto Faleas z Chalkedonu dal především tento návrh; praví totiž, že jmění občanů má být rovné... Platon, když psal Zákony, měl za to, že až do jisté míry je tu třeba ponechati volnost, přece však nemělo býti žádnému občanu dovoleno, aby měl více než pateronásobek nejnižšího podílu, jak bylo řečeno již nahoře ...

Ale Faleas nemluvil správně ani o rovnosti majetku. Vyrovnává totiž jen pozemkový majetek, ale je ještě bohatství v otrocích, dobytku a penězích, a četné zařízení tak zvaných movitostí; buď tedy je třeba pro všechno toto vyhledati rovnosti anebo nějakého mírného řádu, anebo všechno ponechati tak, jak je.

Konečně ještě z jeho zákonodárství vidíme, že má na mysli zřízení obce v malém rozsahu, mají-li vskutku všichni řemeslníci býti nevolníky obce, a nemají-li tvořiti jejího podstatného doplnění. Ale mají-li ti, kteří konají veřejné práce, býti nevolníky, muselo by to býti zařízeno tak, jako v Epidamnu a jak to v Athénách chtěl kdysi zavést Diofantos.

A tak co se týče ústavy Faleovy, je snad možno z tohoto výkladu viděti co asi pověděl správně anebo v čem se mýlil.

Ústava Hippodamova.

Hippodamos z Miletu, syn Euryfontův — jenž vynalezl také upravení měst v oddíly a pravidelnými ulicemi rozdělil Peiraieus, ... svou obec chtěl zařídit z počtu deseti tisíc občanů a rozdělil ji ve tři části. Do první části zařadil řemeslníky, do druhé rolníky a do třetí válečníky a ozbrojence. Také půdu rozdělil ve tři díly, v posvátnou, obecní a soukromou; posvátná byla ta, z které se měly zapraviti výlohy na obvyklé bohoslužby, obecní, z které měli býti živi válečníci, a soukromá měla náležeti rolníkům. Rovněž uznával jenom tři druhy zákonů; neboť předměty, o něž se vedou pře, jsou prý počtem tři, a to potupa, ublížení a vražda. Zákonem ustanovil také jeden nejvyšší soud, před nějž měly přijíti všechny právní spory, o kterých se zdálo, že nebyly správně rozsouzeny; zřídil jej z několika zvolených starců ...

Ústava lakedaimonská.

... Je uznanou pravdou, že obec, která má míti dobré zřízení, musí býti sprostěna starostí o nutné věci; nelze však snadno určit, jakým způsobem se to má provést. Neboť thessalští penesté se často vzbouřili proti Thessalům, podobně i heiloti proti Lakonům — jsou totiž stále

jako na číhané, aby těžili z nějakých pohrom —; naproti tomu u Kréťanů se ještě nic takového nestalo. Snad proto, že sousední obce, i když spolu válčí, nikdy nepomáhají povstalcům, ... Lakonům však všichni sousedé byli nepřáteli, tak Argejští, Meseňané a Arkadové; ...

... Škodlivá je volná kázeň žen... Spočátku ovšem volnost žen u Lakonů měla asi svůj důvod. Pro válečné výpravy totiž byli dlouhou dobu z domova vzdálení ... pokus Lykurgův, aby také ženy podrobil zákonům, ztroskotal prý o jejich odpor, a tak prý opět od svého úmyslu upustil ...

... obracejí se výtky proti nesrovnalostem v majetku. Část občanů totiž stala se u nich majetníky příliš velkého jmění, část jen zcela malého, a tak se pozemků dostalo jen malému počtu. Než i to je zákony špatně zařizeno; koupí nebo prodej vlastní půdy prohlásil zákonodárce za nesprávné, a to právem, kdežto možnost darovati ji nebo odkázati ponechal každému na vůli; a přece to nutně vyjde na jedno ať tak, či onak. Také ženám z veškeré půdy náleží téměř dvě pětiny, jednak proto, že je jich mnoho dědičkami, a jednak pro zvyk dávatí velké věno ...

... zákon o plození dětí. Neboť zákonodárce v úmyslu, aby počet Sparťanů byl co největší, snaží se občany pohnouti k tomu, aby plodili co nejvíce dětí; mají totiž zákon, že otec tří synů má býti prost vojenské služby a ten, kdo má čtyři, že má býti osvobozen od všeho. A přece je jasno, že při vzrůstající lidnatosti a při takovém rozdělení půdy musí přibývatí lidí chudobných.

Ale i s eforátem je to zařizeno špatně. Tento úřad totiž rozhoduje u nich o nejdůležitějších záležitostech, jeho členové se pak vybírají ze všeho lidu, takže se k tomuto úřadu dostanou často lidé velmi chudobní, ... Rovněž způsob života eforů nesouhlasí se záměrem obce; je totiž příliš volný, kdežto u ostatních překročuje spíše míru v tvrdosti, takže ho nemohou snést a tajně obcházejí zákon a oddávají se tělesným požitkům.

Ale i zřízení úřadu gerontů u nich má své nedostatky ... je na pováženu, že doživotně rozhodují v důležitých případech — také soudnost totiž má své stáří, jako je má i tělo —; ...

Co se týče království, budiž o otázce, zda je pro obce lépe míti krále či ne, pojednáno jinde; ...

Nesprávně zařídil také společné stolování, tak zvaná fidity, ten, kdo je po prvé zavedl. Neboť schůzky ty mají býti uhrazovány spíše z veřejných prostředků, jako na Krétě; ale u Lakonů má přispívati každý, i když někteří jsou zcela chudobní a nemohou uhraditi takové vydání, takže se stává právě opak toho, co zákonodárce zamýšlel. Zařízení společného stolování chce býti sice demokratické, ale takovým ustanovením se stává velmi málo demokratickým. Neboť velmi chudobným občanům není snadno účastniti se ho, podle zděděného vymezení práva občanského však nemůže v tomto míti účast ten, kdo onoho příspěvku nemůže dáti.

Zákon o velitelích loďstva pokárali také již někteří jimi ... Neboť je to pramen rozbrojů; vedle králů, kteří jsou stálými vojevůdci, je tu velitelství loďstva téměř jako druhé království.

Rozvrhu zákonodárce lze vytknouti ještě i to, co vytkl Platon ve svých Zákonech, že totiž celé uspořádání těch zákonů směřuje jen k části ctnosti, a to k zdatnosti válečné; ta totiž je potřebná k nadvládě.

... Konečně je to u Sparťanů špatné také s obecním pokladem. Neboť pro případ nevyhnutelné velké války nemají v obecní pokladě nic a daně platí špatně; ...

Ústava krétská.

Ústava krétská je předešlé příbuzná, ... většinou je však méně propracovaná ... lakonská ústava napodobila většinou krétskou; ...

... Zdá se, že ten ostrov je jakoby utvořen pro vládu nad Řeky a že má vhodnou polohu; ...

Krétské zřízení je obdobné zřízení Lakonů. Těmto vzdělávají půdu heiloti, Kréťanům perioikové. U obojích je společné stolování, jež za starých časů Lakonové nazývali ne fidity, nýbrž andria, jako Kréťané, ... Obdobné je i uspořádání ústavy. Eforové mají tutéž moc, jako tak zvaní kosmové na Krétě, jenže eforů je počtem pět, kosmů deset. Geronti, které Kréťané nazývají radou (búlé), se u obou počtem rovnají. Dříve tam sice bylo království, ale pak je Kréťané zrušili a od té doby vrchní velení ve válce mají kosmové. Sněmu se zúčastňují všichni, sněm však nerozhoduje o ničem, leč že spolu odhlasuje rozhodnutí gerontů a kosmů.

Ústava karthaginská.

Zdá se, že i Karchedoňané mají dobrou správu obce, která v mnohých věcech předčí i jiné a v některých se podobá zvláště lakonské. Neboť tyto tři ústavy jsou jaksi spolu příbuzné a od ostatních se podstatně liší, totiž ústava krétská, lakonská a třetí z nich ústava Karchedoňanů. A mnohá jejich zařízení jsou dobrá; známkou jejich dobře uspořádané ústavy je okolnost, že lid rád trvá v řádě ústavy, a že tu nebylo ani vzpoury, jež by stála za zmínku, ani tyrana.

Má podobně, jako v ústavě lakonské, společné stolování hetairii obdobné fidiitím, úřad sboru sto čtyř, podobných eforům — pouze s rozdílem ne horším; tito jsou totiž z lidí jakýchkoli, kdežto oni se volí z nejlepších —, krále a gerusii obdobně jako tam krále a geronty. Přece však tu je zařízení o to lepší, že králové nejsou bráni z téhož rodu, ani z rodu jakéhokoli, ale vyniká-li některý rod, že z jeho příslušníků raději jsou vybíráni volbou než podle stáří. Neboť proto, že mají velikou moc, působí velkou škodu, jsou-li neschopni, a skutečně ji již také lakedaimonské obci způsobili.

Zřízení Solónovo v Athénách a zřízení v jiných obcích řeckých.

... z těchto (mužů) jedni byli původci jen zákonů, druzí také ústavního zřízení, jako Lykurgos a Solón; tito totiž zavedli jak zákony, tak ústavní zřízení.

O lakedaimonské ústavě byla již řeč, o Solónovi pak někteří míní, že byl výborným zákonodárcem. Neboť prý odstranil příliš výstřední oligarchii, učinil konec otročení lidu a vhodnou směsí ústavních prvků zavedl starou demokracii. Rada na vrchu Areiově je prý prvek oligarchický, volba úřadů prvek aristokratický a soudy prvek demokratický. Podobá se však, že Solón jenom nezrušil ona dvě zařízení, radu a volbu úřadů, která tu byla již dříve, ale tím, že soudcovská místa dal obsazovati ze všech stavů, dal základ k zřízení demokratickému...

... radu na Areopagu oslabil Efiialtes a Perikles, ze soudů Perikles učinil placené sbory...

Zákonodárci byli také Zaleukos u epizefyrských Lokrů a Charondas z Katany u svých spoluobčanů a u ostatních chalkidských obcí v Itálii a na Sicílii...

Zákonodárcem u Thebanů byl Filolaos z Korintu... Filolaos dal Thebanům zákony, podle nichž mimo jiná některá ustanovení bylo zařízeno také plození dítek, a které se tam nazývají zákony thetickými; a to je jeho zvláštní ustanovení, aby počet podílů zůstal nezměněn.

Charondas nemá nic zvláštního mimo žaloby pro křivé svědectví — první totiž zavedl jeho stíhání —, v přesném pojetí zákonů je však obratnější než i nynější zákonodárci. U Falea je zvláštní vyrovnání majetku, u Platona společenství žen, dětí i majetku a společné stolování žen, dále zákon o pití, podle něhož při symposiích mají předsedati střídmi, a ustanovení o vojenském výcviku, aby se užívalo stejně dobře obou rukou, ježto prý se nepatří, aby byla zacvičena jen jedna ruka, druhá nikoli.

Od Drakonta jsou sice zákony, ale zákony dal ústavě, která tu již byla; v těchto zákonech není nic zvláštního, co by stálo za zmínku, leda tvrdost ve výši trestů. Také Pittakos byl původcem zákonů, ale ne ústavy; u něho je zvláštní zákon, aby opilí, když někoho zbijí, byli trestáni více než střízliví; neboť ježto opilí se dopouštějí násilností více než střízliví, nehleděl ke shovívavosti, kterou je třeba míti spíše s opilým, nýbrž k prospěšnosti.

Konečně ještě zákonodárcem Chalkidů v Thrákii byl Androdamos z Rhegia, od něhož je zákon o vraždě a o dědičkách; jinak z jeho ustanovení nelze uvésti nic zvláštního.

To jsou tedy asi naše úvahy o jednotlivých ústavách, které buď skutečně jsou zavedeny, anebo které jednotlivci navrhovali.

...
Ten, kdo chce uvažovati o ústavě, co jest a jaká jest, musí asi především uvažovati o obci samé a zkoumati, co je obec. Dosud totiž není v tom jednoty... ústava je určitý řád těch, kdo v obci bydlí... musíme nejprve uvažovati o občanu; vždyť obec je jakési množství občanů... Pojem občana prostě se neurčí podstatněji žádným jiným znakem, než tím, že má účastenství v soudu a ve vládě. Z úřadů pak jedny jsou rozděleny podle času, takže některé spravovati dvakrát tatáž osoba vůbec nemůže, anebo jen po uplynutí určité lhůty; u jiných je čas neurčitý, na př. u porotců a členů sněmu...